

Олексій Вертій

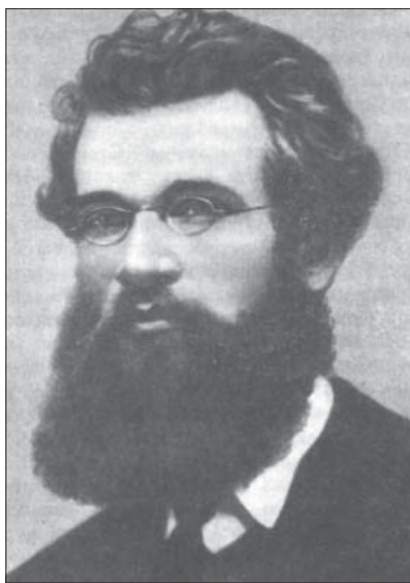
ЛИСТ ІВАНА РУДЧЕНКА ДО ОЛЕКСАНДРА ПИПІНА

Збираючи матеріали для чотиритомної “Історії російської етнографії” (1890–1902), третій том якої присвячений Україні, відомий російський фольклорист Олександр Пипін¹ звернувся за допомогою до Івана Рудченка², брата Панаса Мирного, знаного українського народознавця та літературного критика. На той час він працював керуючим Херсонською Казенною Палатою, але в його науковому доробку вже були ним упорядковані “Народныя южнорусскія сказки” (I–II, 1869–1870), “Чумацкія народныя пѣсни” (1874), інші праці. Отже, таке прохання не видається випадковим. Іван Якович мав багатий досвід збирача, дослідника і видавця різних жанрів української усної народної поетичної творчості. Він одним із перших у вітчизняній фольклористиці розробив справді наукові принципи видання творів фольклору, насамперед української народної прози, “какъ источниковъ для изученія народной жизни” (Народныя южнорусскія сказки. Выпуск 1. Издалъ И. Рудченко. – Кієвъ. Въ Типографіи Е. Фѣдорова. – 1986. – С. XI).

У “Планъ изданія «Южнорусскихъ народныхъ сказокъ»” І. Рудченко кладе в основу систематизації казкового епосу його відношення до народного світогляду та народного життя. “Группировка сказокъ, – уточнює упорядник, – на четыре отдѣла: I. Животный эпось; II. Мифическо-богатырскій эпось; III. Легендарный эпось и IV. Бытовой эпось. – Значеніе такого дѣлення: соотвѣтствие его съ народнымъ міросозерцаніемъ, естественнымъ раздѣленіемъ областей народной жизни и историческою послѣдовательностью въ

развитіи народнаго творчества” [Ив. Як. Рудченко. Планъ изданія “Южнорусскихъ народныхъ сказокъ” // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф. 1. – Шифр 736/5193^б. – С. 4–5]. Поділяючи думки вчених про міжнародний характер казкового епосу, І. Рудченко наголошує, що в процесі побутування міжнародні сюжети казок, їхній зміст під впливом обставин місцевого життя змінюються, набирають типових рис і колориту конкретної місцевості. “Поэтому, и важно для науки опредѣлить: что каждый народъ внесъ своего, національнаго, в общій складъ сказочной словесности – какъ по содержанию, такъ и по формѣ, – а также показать: какъ переработалъ каждый народъ позаимствованный имъ у другихъ матеріаль” [Там само. – С. 7]. Але цим упорядник не обмежує принципів видання казок.

Цінність сформованих І. Рудченко принципів видання казкового епосу полягає в широкому погляді на його значення для науки. Увагу філолога, на думку фольклориста, в ньому має привернути лексичний склад, граматики, засоби народної оповіді, народне мистецтво, художність. У змісті ж казок міфолог знайде багатий матеріал про народні вірування, тобто відомості про те, у що і як вірить народ, поступове становлення і розвиток цих вірувань (натуралізм, двовір’я, деїзм, християнство, тобто – народну теологію і природознавство). Для етнографа казки мають цінність передусім у плані вивчення побуту, а саме – народного укладу життя особистого, сімейного, суспільного і міжнародного життя від первісних часів до наступних епох, послідовність та основні етапи культурного розвитку

Іван Білик (Рудченко). Фото

¹ Пипін Олександр Миколайович (25.III(06.IV).1833, Саратов – 26.XI(09.XII).1904, Петербург) – російський літературознавець, фольклорист, академік Петербурзької АН (з 1898).

² Рудченко Іван Якович (21.VIII(02.IX).1845, м. Миргород, тепер Полтавської області – 19.V.(01.VI).1905, Київ) – український народознавець, критик, письменник, співавтор роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”

(народна культура і соціологія). Юриста ж в казках зацікавляють правові поняття – ставлення до друга і суспільства, соціолога – суспільні відносини і зв'язки, а психолога – особисті, сімейні, громадські та суспільні ідеали, які знаходять свій вияв у таких епічних формах народної белетристики, як повість, оповідання, байка, сатира, жарт тощо. Загалом же, підсумовує І. Рудченко свої міркування, важливе значення казок для науки і художньої творчості полягає “въ прошедшемъ – какъ необходимый материалъ для изучения прошлыхъ судебъ челоѡка, в будущемъ – какъ усвоение формъ и пріемовъ для изучения, в области слова, народного искусства, для развития котораго народныя сказки могутъ представлять исходный пунктъ, отъ котораго можетъ отправляться будущій народный художникъ” [Там само. – С. 11]. Поза всяким сумнівом, ці принципи видання та дослідження народного казкового епосу не втратили свого значення й для сучасної

нення та ідеали відомого народознавця, критика і співавтор роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, пояснює причини його відходу від наукової та літературної діяльності у сферу чиновництва. З його сторінок чітко вимальовується доля української інтелігенції в умовах дії горезвісних Валуєвського (1863) та Емського (1876) циркулярів. Саме тому зберігаємо мову оригіналів листа, “Плана издания «Южнорусскихъ народныхъ сказокъ»” та передмови до них як свідчення шовіністичної політики російського царизму (етнографія називається російською навіть тоді, коли йдеться про етнографію українську), з одного боку, а з другого – як вияву протистояння йому і способу зберегти духовні цінності українського народу шляхом видання кращих зразків усної народної творчості та загострення уваги учених на необхідності вивчення українського народного побуту, українського народного світогляду та українського народного укладу життя загалом.

8 декабря 1890 г.
г. Херсонъ

**Многоуважаемый
Александръ Николаевичъ**

Почти одновременно я получилъ отъ пріятелей два требованія: изъ Кіева и изъ Харькова – о доставленіи Вамъ біографическихъ свѣдѣній, съ подробнымъ перечисленіемъ моихъ работъ, имѣющихъ болѣе или мѣнее близкое отношеніе къ малорусской этнографіи.

Как я ни мало сдѣлалъ на этомъ поприщѣ, но – разъ Вы находите необходимымъ знать скромную судьбу моей жизни, я считаю долгомъ сообщить её, извиняясь при этомъ за невольное промедленіе: смерть отца моего, послѣдовавшая въ прошломъ мѣсяцѣ, совершенно выбила меня изъ колеи всегдашней аккуратности...

Я родился 21 августа 1845 г. въ “нарочито невеликомъ” г. Миргородѣ, Полтавской губ., – что даётъ мнѣ право считать себя ближайшимъ землякомъ Гоголя.

Предки мои принадлежали къ мелкопомѣстному малороссійскому дворянству, или – лучше сказать, – къ тому “служилому сословію”, которое сперва несло службу въ рядахъ мѣстной казацкой старшины (сотники, войсковые товарищи и т. п.), а затѣмъ служило русскому государству. Дѣдъ мой (по отцу) былъ израненный ветеранъ отечественной войны, кровью добывшій себѣ георгіевскій крестъ подъ Бородино и Кульмомъ. А дѣдъ мой (по матери) былъ “профессоромъ элоквенціи Кіево-могилянской академіи” – личный пріятель знаменитаго художника Боровиковскаго (также миргородчанина). Впрочемъ, съ материнской стороны родъ наш не вполнѣ мѣстный: въ аттестатѣ деда моей матери (по женской линіи) сказано, что онъ “челоѡкъкъ греческой націи”, т. е. выходець изъ Греціи, вступившій въ ряды русской арміи, сражавшійся вмѣстѣ

*Панас Мирный та Іван Білик. Фото.
Початок 1880-х років*

народознавчої науки в Україні та далеко за її межами, на що, як не прикро, не звертала уваги наша вітчизняна фольклористика.

Лист І. Рудченка до О. Пипіна – важливе джерело вивчення життєвого та творчого шляху не лише самого автора, а й його брата Пана-са Мирного. Він містить цікаві дані про родовід Рудченків, їхнє життя і побут, про юнацькі праг-

сь нею в Семилітню войну и получившій за это капитанскій чинъ и медаль, съ оригинальною надписью: “Побѣдителю надъ пруссаками”. – Покойный же отецъ мой, умершій 12-го прошлаго Ноября, служилъ сперва Бухгалтеромъ въ Миргородскомъ, а затѣмъ – Казначеемъ въ Гадячскомъ уѣздномъ Казначействѣ.

Учился я сперва в Миргородскомъ, а потомъ – въ Гадячскомъ уѣздномъ училище, и окончилъ курсъ два раза – какъ въ том, такъ и въ другомъ. Меня готовили въ гимназію. Но скудныя средства родителей моихъ, жившихъ почти исключительно на ничтожное жалованье отца моего, лишали возможности – отдать меня въ гимназію на личныя средства; а про обѣщанія – зачислить меня на дворянскую вакансію, покойный отецъ мой, съ свойственною ему иронією, выражался: “казавъ пан кожухъ дамъ, тай слово його тепле”...

Не видя никакого исхода – что со мною дѣлать, – рѣшено было: оставить всякую надежду на теплоту “панського слова”, а меня, четырнадцатилѣтняго мальчика пригрѣть – въ Гадячскомъ казначействѣ. – Такъ я и сдѣлался чиновником!

Гадячъ, помимо славного его прошлаго, въ отношеніи къ малорусской этнографіи былъ, можно сказать, выдающимся центромъ. Въ числѣ малорусскихъ этнографовъ и писателей, родиною которыхъ былъ Гадячъ, можно насчитать: трѣхъ братьевъ Метлинскихъ, Макаревича, Драгоманова... Здѣсь-же и я, 15-ти лѣтній чиновникъ, сталъ въ первый разъ записывать малороссійскія пѣсни и сказки, пословицы и поговорки, и вообще произведенія народнаго творчества, но особенно – сказки.

Первая любовь моя къ пѣснямъ и сказкамъ родного народа относится, впрочемъ, къ гораздо болѣе раннему періоду моего дѣтства, проведеннаго въ Миргородѣ. Самыми главными учителями моими народной словесности были первые друзья моего дѣтства: Василь и Андрій – два мальчика, сироты, дворовые моей матери. Старше меня двумя или тремя годами, они – говорю – были не только моими задушевными друзьями, но и первыми учителями. Осенніе и зимніе вечера мы дѣлили вмѣстѣ, “підъ-подомъ”: среди доморощенныхъ ягнятъ, – и я съ жадностью впитывалъ въ себя произведенія народной поэзіи и беллетристики, неистощимый запасъ которыхъ представляла “туго натоптана” память друзей моихъ.

Съ 1861 года въ Петербургѣ начала издаваться “Основа”. Я не замедлилъ сдѣлаться не только корреспондентомъ ея, но и этнографическимъ вкладчикомъ, посылая в изобиліи записанныя мною пѣсни, сказки, преданія. – Очевидно, отдавая предпочтеніе текущей жизни, “Основа” печатала мои корреспонденціи, а изъ народныхъ

призведеній напечатала только легенду “Про зозуль, посміттюхъ и гадюкъ” (“Основа”, сентябрь, 1862 г.). Весь остальной матеріаль, посланный мною туда, погибъ безвозвратно, за прекращеніемъ в 1862 году изданія и самой “Основы”.

Усвоивши, подѣ непосредственнымъ руководствомъ и начальствомъ отца, первые начатки бухгалтерской и канцелярской премудрости, я въ 1863 году перешель на службу въ Полтаву, в Казѣнную Палату, где вскорѣ получилъ завидное для моихъ неполныхъ 18-ти лѣтъ мѣсто помощника контролёра. – Служба, однако, не удовлетворяла меня. Я продолжал усердно заниматься исторією и словесностью, не пропускалъ случая на Кобищанахъ и Павленкахъ записывать произведенія народнаго творчества. Недостатки моего “доморощеннаго” образованія не давали мнѣ покою; попытка пополнить его “домашними средствами” мало удовлетворяла меня; а потребность учиться и знать не мирилась съ моими первыми служебными успѣхами, и, какъ потомъ нерѣдко иронизировалъ я, – “задумалъ стать Ломоносовымъ”. Поэтому, въ 1864 году, я бросилъ службу, вышелъ въ отставку и на сбереженныя отъ жалованья гроши коекакъ добился до Кіева, съ единственною цѣлью – учиться и учиться...

Здѣсь, нерѣдко “питаюсь акридами и дикимъ мѣдомъ”, я принялся готовить себя къ университету, поселившись в даровой квартирѣ, отведенной мнѣ М. П. Драгомановымъ. При помощи его и В. Б. Антоновича, я сталъ одолювать скучныя латинскія склоненія и спряженія, – скоро сталъ переводить Юлія Цезаря и Салюстія, а съ помощію одного студента – товарища – проглатывать алгебраическія и прочія математическія формулы... Но особенно усердно я занимался исторією вообще и южнорусскою въ особенности, а также словесностью, французскимъ и славянскимъ³ языками. Въ то же время, благодаря личнымъ знакомствамъ съ профессорскимъ кружкомъ и тогдашнему свободному доступу въ университетъ, я получилъ возможность посѣщать лекціи – и сталъ усердно слушать профессоровъ историко-филологическаго факультета. Въ свободное же время я занимался литературою. Съ половины 1864 г. началъ издаваться “Кіевлянинъ”, под редакцією извѣстнаго профессора В. Я. Шульгина. Въ этомъ изданіи я помѣстилъ нѣсколько этнографическихъ очерковъ и статей, касавшихся малорусской литературы и этнографіи. Очень сожалью, что въ настоящее время у меня нѣтъ подѣ рукою полного изданія “Кіевлянина”, и я не могу привести подробнаго перечня всѣхъ моихъ статей. – Изъ случайно записанныхъ мною въ черновыя тетради сохранились лишь слѣдующія: “Этнографическія работы въ Западномъ краѣ въ 1866 году” (1867 г.

³ Такъ написано в рукописи. – О. В.

№ 61, 62, 65) и “Чумаки и Чумачество” (1866 г. № 112, – 1867 г. № 127, – 1870 г. № 25, – 1871 г. № 69, 95, 117 и 118).

Въ началъ зимы 1866 года я сильно захворалъ, простудившись въ сырой квартирѣ, въ подвальномъ этажѣ, куда я перешёлъ на самостоятельное жительство. При такихъ условіяхъ, питаться дальше “акридами и дикимъ мѣдомъ” оказалось рѣшительно не въ мочь. И я, коекакъ оправившись, вынужденъ былъ разбить давнишнюю мечту мою “стать Ломоносовымъ”, – и вновь запрегся въ чиновничье ярмо... Сперва я поступилъ въ Кіевскій контроль, а затемъ былъ приглашенъ въ Житомирскій извѣстнымъ малорусскимъ этнографомъ М. Т. Симоновымъ (Номись, издатель “Украинскіи приказки, присловья и таке инше”). Въ Житомирскомъ контролѣ я прослужилъ съ 1867 по 1875 г., въ которомъ перешелъ на службу чиновникомъ особыхъ порученій къ мѣстному Губернатору.

ВЖитомирѣ все свои внѣ-служебные досуги я отдалъ исключительно малорусской этнографіи. Ознакомившись со всѣми существующими сборниками, я не могъ не обратить вниманія на то, что в то время, когда малорусскія пѣсни уже изданы были въ очень полныхъ сборникахъ (Кн. Цертелева, Максимовича, Метлинскаго, Закревскаго, Паули и т. д.), малорусскія сказки появились въ печати только случайно (въ “Запискахъ южной Руси” Кулиша, въ “Саратовскомъ сборникѣ” Мордовцева, въ “Русскихъ народныхъ сказкахъ” Афанасьева). Вообще сказокъ издано было очень мало. Недостатокъ этотъ сознавался всѣми нами, занимавшимися этнографіею, и я рѣшился пополнить этотъ недостатокъ. Но когда я въ 1867–8 году приступилъ къ приготовленію въ печать южнорусскихъ сказокъ, въ моёмъ сборникѣ было не болѣе 200–230 вариантовъ – моего сборника и брата моего (Афанасія Яковлевича), да нѣкоторыхъ изъ моихъ ближайшихъ кіевскихъ и иныхъ знакомыхъ и друзей. Въ виду этого, издать систематическаго сборника сказокъ оказалось рѣшительно невозможно. И я сталъ издавать южнорусскія сказки выпусками, располагая сказки по содержанію, но почти безъ вариантовъ. Такъ появился въ печати въ Кіевѣ: въ 1869 году 1-й выпускъ (83 сказки), а въ 1870 г. – 2-ой выпускъ (54 сказки)⁴. По мѣрѣ того, какъ я занимался приготовленіемъ къ печати 3-го выпуска, – матеріалы сказочные начали приливать ко мнѣ со всѣхъ концовъ не только Южной Руси, но и Галиціи. И въ моёмъ собраніи я насчитывалъ болѣе 1.200 вариантовъ сказокъ. Издавать всѣ ихъ цѣликомъ въ томъ видѣ, какъ я издалъ, при скудости матеріала, первые два тома, рѣшительно было не возможно: это значи-

ло бы пустить въ публику 10–12 томовъ (200–300 печатныхъ листовъ) “сыраго” матеріала, представивши разбираться въ нёмъ потомству. Между тѣмъ, по мѣрѣ накопленія сказокъ и большаго знакомства съ этимъ драгоценнымъ матеріаломъ, я видѣлъ, что его необходимо и возможно издать въ извѣстнымъ образомъ обработанномъ видѣ, съ извѣстною научною классификаціею, съ объясненіями и т. п. Поэтому я отложилъ дальнейшее изданіе сказокъ – и подѣлился мыслями со своими кіевскими приятелями о томъ – какъ бы по моему мнѣнію, слѣдовало издавать произведенія народнаго творчества, чтобы ими легко и удобно было пользоваться учёному. Въ видѣ примѣра, я представилъ образцы такого изданія въ нѣсколькихъ, сведенныхъ мною, вариантахъ чумацкихъ пѣсень. – Способъ этотъ состоитъ въ томъ, чтобы печатать, какъ то было принято всѣми русскими этнографами, не всѣ варианты цѣликомъ, и при томъ нерѣдко безъ всякой системы, а сводя варианты вмѣстѣ и систематизируя: выбирается самый полный вариантъ пѣсни и печатается цѣликомъ, а затѣмъ къ нему, или къ разнымъ частямъ его, печатаются варианты и разнорѣчія – сколько бы ихъ ни было, но такъ, чтобы можно было возстановить, въ случаѣ надобности, каждый вариантъ; самыя же пѣсни, по сведенію, такимъ образомъ, ихъ вариантовъ, располагаются по извѣстному содержанію. До того времени никто изъ насъ въ Россіи не издавалъ подобнымъ образомъ произведеній народной словесности. Мы, кіевскіе этнографы, первые усвоили этотъ способъ изданія (виокремлено нами. – О. В.) – извѣстнымъ научнымъ способомъ, при которомъ все однородное сведено вмѣстѣ, все разнородное – выдѣлено. Способъ этотъ, какъ само собою разумѣется, важенъ не только въ научномъ отношеніи, но и въ издательскомъ. Когда я приступалъ къ работѣ над чумацкими пѣснями, у меня подъ рукою было болѣе 250 вариантовъ, которые, если бы печатать цѣликомъ, заняли бы листовъ 35–40 печатныхъ. Между тѣмъ, изданіе по указанной мною системѣ, дало мнѣ возможность: во 1-хъ свести всѣ варианты въ 65–70 пѣсень, занимающихъ не болѣе 10 печатныхъ листовъ, а во 2-хъ, – что самое, конечно, важное: только при такомъ изданіи и возможно изученіе пѣсень, когда всё однородное – сведено вмѣстѣ, всё разнородное – выдѣлено. Такая систематизація “чумацкихъ народныхъ пѣсней”, появившихся въ 1874 году какъ разъ передъ Кіевскимъ археологическимъ – съѣздомъ, ещё раньше дала мнѣ возможность составить и напечатать въ “Вѣстникѣ Европы” за 1872 г. историческо-этнографическій очеркъ “Чумаки въ народныхъ пѣсняхъ” (Сентябрь и

⁴ Разборъ 1-го выпуска: Кіевлянинъ 1868 г. № 135, 148; Кіевскій Телеграфъ 1868 г. № 148, 149 и 151 (ст. Малиновскаго) и С.-Петербургскія Вѣдомости 1868 г. № 336. – 2-го выпуска: “Вѣстникъ Европы” 1871. № 1 (народная белетристика, стр. 441).

Октябрь).⁵ Затемъ, по такой же системѣ, изданы были, вслѣдъ за тѣми сборниками, “Малорусскія историческія пѣсни” Антоновича и Драгоманова, а всѣ пѣсни въ изданіи Чубинскаго (“Труды этнографической экспедиціи Юго-Западнаго края”).

Показавши на примѣрѣ изданія “Чумацкихъ народныхъ пѣсень” ту систему, по какой – на мой взглядъ – слѣдовало бы издавать у насъ матеріалы народно-поэтического творчества, – я исключительно специализировалъ свои этнографическія занятія надъ сказками, которыхъ у меня набралось нынѣ около 1.500 вариантовъ. Всѣ же остальные мои сборники этнографическіе я передалъ и часть ихъ вошла: всѣ семейныя пѣсни, свадебныя, бытовыя, а также всѣ поговорки и пословицы мною переданы были П. П. Чубинскому и вошли в соответственные томы его “Трудовъ экспедиціи”; всѣ легенды “о чертяхъ, оборотняхъ и вообще разсказа «Про нечисту силу»” изъ моего сборника нашли себѣ мѣсто в “Малорусскихъ народныхъ преданіяхъ и повѣрьяхъ” М. П. Драгоманова. Самъ же я специализировалъ свои занятія исключительно надъ южнорусскими сказками, приведеніе которыхъ в должный для изданія по задуманной мною системѣ видъ требуетъ большого времени и занятій.

Между тѣм, съ переходомъ моимъ въ 1875 г. въ администрацію сперва къ Губернатору, а потомъ чиновникомъ особыхъ порученій къ Кіевскому Генералъ-Губернатору, время моѣ было поглощено служебною дѣятельностью, неразрывно, впрочемъ связанною съ судьбами того народа, котрому я отдавалъ всѣ свои полезныя труды въ юные годы въ иной области – этнографіи. Скажу более: предшествовавшія занятія мои южнорусскою исторіею и этнографіею не только облегчили мнѣ служебныя труды, но и дали имъ то напрвленіе, которое составляло мою завѣтную мечту, при занятіи малорусскою этнографіею. – Здѣсь оканчиваются мои неофіціальныя труды по этнографіи – и начинаются офіціальныя.

Вотъ краткій перечень этихъ трудовъ, изъ которыхъ отмѣченныя [звездочкой*] напечатаны: 1) о землевладѣніи въ Юго-Западномъ краѣ.* – 2) о сельскихъ и местечковыхъ чиншевикахъ*; 3) о вольныхъ людяхъ; 4) объ иностранной колонизаціи;* 5) о крестьянскихъ переселеніяхъ изъ Юго-Западнаго края; 6) о переселеніяхъ изъ Малороссіи, въ связи съ другими экономическими явленіями ея; 7) о коштномъ межеваніи въ Юго-

Западномъ краѣ; 8) о размежеваніи въ связи съ упраздненіемъ сервитутовъ въ Юго-Западномъ краѣ; 9) о правѣ пастбищнаго сервитута; 10) объ устройствѣ сельскихъ банковъ и кассъ въ Юго-Западномъ краѣ; 11) о преобразованіи общественнаго призрѣнія и сельской медицины въ Юго-Западномъ краѣ; 12) Еврейскій вопросъ – и наше безсиліе; 13) виновато ли малорусское слово? (по поводу закона 1876 г., воспрещавшаго печатаніе по малоруски книгъ).

Все эти труды по общимъ вопросамъ, изъ которыхъ нѣкоторые разрешены законодательнымъ путѣмъ, – совершенно поглощали всё моѣ время служенія чиновникомъ особыхъ порученій въ Кіевѣ.

Въ 1885 году я былъ назначенъ Управляющимъ Витебскою Казенною Палатою, а въ 1887 году – переведенъ на эту же должность в Херсонъ. Болѣе специализированныя занятія по финансовому вѣдомству, казалось, должны были дать мнѣ необходимый досугъ для занятія южнорусскими сказками. И действительно – я, время от времени, отрываю часть времени и удѣляю его труду, окончаніе котораго (5–6 томовъ около 150–180 печатныхъ листовъ) составляетъ мою завѣтную мечту... Осуществленію ея, впрочемъ, немало мѣшаютъ командировки мои для занятія тѣми же “общими вопросами”, какими я занимался и въ Кіевѣ. Такъ за недолгій срокъ моего служенія по финансовому вѣдомству, я участвовалъ въ разработкѣ слѣдующихъ вопросовъ: 1) о паспортной системѣ (измѣненіе нашего законодательства); 2) объ измѣненіи ревизскаго счѣта и учёта населенія; 3) о земскомъ устройствѣ въ Прибалтійскихъ губерніяхъ, куда я былъ спеціально посылаемъ для изученія, и результатомъ чего вскорѣ долженъ появиться напечатанный уже томъ (СПБ., 512 стр.); наконецъ, 4) Въ настоящее время я, кромѣ своей службы, работаю надъ “Казенною казною” т. е. коробочными и свѣчными сборами съ евреевъ.

Какъ видите: – пришлось на моёмъ недолгомъ вѣку работать немало и по вопросамъ не особенно легкимъ. – Если бы собрать и напечатать всё то, что мною сдѣлано за послѣдніе 15 лѣтъ, когда я не выступаю больше въ роли этнографа, хотя занимаюсь всё вопросами, касающимися близко народа, то всё это составило бы не менѣе 8–10 томовъ матеріаловъ, касающихся окраин Россіи.⁶

⁵ Разборъ моего изданія “Чумацкія народныя пѣсни” помещенъ: въ “Кіевлянинъ” за 1874 г. № 67 (ст. П. Иван-ко) и № 114 и 115 (рецензія И. П. Новицкаго); – въ “Кіевскомъ телеграфѣ” 1874 г. № 112 (рецензія Н. И. Костомарова); въ “С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ” 1874 г. № 278 (рецензія А. Н. Веселовскаго); въ “Пчелѣ” 1875 г. № 11; въ “Revue de deux Mondes” 1875 г. 801–835 (ст. A. Rambaud: “L’Ukraine et ses chansons historiques”); въ особомъ изданіи “La Russie epiguer”; A. Rambaud. Paris, 1876 г. 487–500 (les tchonmaks) и наконецъ в “Вѣстникѣ Европы” 1886 г. за январь, въ Вашей статьѣ “Малорусская этнографія за послѣдніе 25 лѣтъ”.

⁶ Лист І. Рудченка до О. Пипіна зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф. 1. – Ш. 735/5193 на 6 аркушах (12 віддрукованих на друкарській машинці сторінок). Усі підкреслення в тексті листа – авторські. Правопис оригіналу збережено.